

Alois Holub a kol.: Metamorfóza světové ekonomiky na sklonku 20. století a její výhled.

1. vydání. Praha: Oeconomica, 2002, 262 stran, ISBN 80-245-0318-2.

Recenzovaná publikace přináší výsledky výzkumné práce kolektivu pracovníků *Institutu integrace ČR do evropské a světové ekonomiky*, působícího při Vysoké škole ekonomické v Praze. Podle vyjádření editora sborníku v *Úvodu* by zde obsažené příspěvky měly tvořit podstatnou část připravovaného učebního textu světové ekonomiky, určeného pro bakalářské studium na vysokých školách.¹ Publikaci je tedy třeba hodnotit v kontextu toho, že jde především o didaktický text, který má danou problematiku co nejpřehlednějším způsobem přiblížit studentům základního stupně vysokoškolského vzdělání. Z textu *Úvodu* ovšem vyplývá, že autoři mají rovněž určitou badatelskou ambici.²

Text sborníku se skládá z *Úvodu*, z deseti kapitol majících charakter samostatných odborných studií a ze statistické přílohy. Podle editorova názoru lze uvedených deset kapitol seskupit do pěti základních částí.³ První z nich, obsahující jedinou kapitolu (jejímž autorem je sám editor sborníku Alois Holub), podává souhrnný přehled o vývoji světové ekonomiky s důrazem na vývojové peripetie v 90. letech 20. století. Druhá část, kterou tvoří dva příspěvky, se zabývá problematikou světového obchodu a mezinárodních kapitálových toků v 90. letech (jde jí tedy o určitý globální pohled na vývoj vnějších ekonomických vztahů).

Další části jsou pak zaměřeny teritoriálně na jednotlivé rozhodující segmenty světové ekonomiky. Třetí část se zabývá vyspělými tržními ekonomikami. Zahrnuje tři kapitoly, jež postupně pojednávají o USA, o Japonsku a o Evropské unii (EU). Zatímco první dva příspěvky charakterizují celkový ekonomický vývoj daných oblastí, třetí prakticky výlučně pojednává o oblasti měnové integrace v EU a v podstatě se nezmiňuje o reálně ekonomickém vývoji. Nehledě na to, že mimořádný význam této oblasti pro budoucí podobu a vývoj evropského kontinentu je nepochybný, jde o určitou nejednotnost metodiky přístupu k dané problematice. Čtvrtá část je totožná s příspěvkem Lenky Adamcové, věnovaným vývoji rozvojového světa v 90. letech minulého století. Poslední (pátá) část se zabývá skupinou zemí, v nichž se v 90. letech uskutečnila transformace od systému centrálního plánování k tržní ekonomice. Tato část je složena ze tří příspěvků. Tyto stati nemají zcela jasně vymezený a oddělený tematický záběr, čímž dochází ke značnému obsahovému překrývání, byť to v žádném případě neznamená, že by všechny byly úplně o tomtéž.⁴ Jasnost a jednoznačnost koncepce celého sborníku by však vyžadovala, aby všechny příspěvky byly jednoznačně vymezeny a diferencovány, pokud jde o téma, které zpracovávají.

První kapitola recenzovaného sborníku má název *Vznik a vývoj světové ekonomiky a její etapizace s důrazem na změny v 90. letech a jeho výhled*. V první části svého příspěvku Alois Holub poskytuje stručný nástin dosavadního vývoje světové ekonomiky, která se jako určitý systém, zahrnující v podstatě celou naši planetu, zformovala zhruba koncem 70. let 19. století. Podle jeho názoru začíná v té době první etapa vývoje světové ekonomiky, která se uzavírá koncem první světové války. Druhou etapu autor vymezuje obdobím mezi oběma světovými válkami, zatímco třetí sahá od konce druhé světové války až k přelomu 80. a 90. let 20. století. Rozhodující pozornost A. Holub pochopitelně věnuje čtvrté etapě, která podle jeho názoru začíná rozpadem světové socialistické soustavy, jenž opět vytvořil podmínky pro vznik jednotného systému světové ekonomiky, založené na tržních principech, a to jak na úrovni vztahů mezi základními prvky tohoto systému – jednotlivými státy –, tak i v rámci těchto základních entit. Zároveň se pokouší identifikovat hlavní příčiny zániku světové socialistické soustavy: „*Za jednu z hlavních příčin rozpadu světové socialistické ekonomické soustavy a vítězství světové kapitalistické ekonomiky se považuje neschopnost sovětského systému vydržet závody ve zbrojení s USA.*“⁵ V další

části svého příspěvku se pak autor pokouší o krátkodobou prognózu a o střednědobý výhled vývoje světové ekonomiky.

Na závěr první kapitoly A. Holub staví do určitého kontrastu dva charakteristické fenomény současné etapy vývoje světové ekonomiky – na jedné straně hrozivě rostoucí bídu její jedné části (převážná část rozvojového světa) a na druhé straně růst významu tzv. nové ekonomiky (především v USA), která je – zjednodušeně řečeno – spojena především s nebývalým růstem významu informačních technologií pro všechny oblasti ekonomického života a s postupující liberalizací ekonomiky. Přes jejich otevřený a „diskuzní charakter“ jsou úvahy o nové ekonomice patrně nejpřínosnější částí celého příspěvku.

Jak již bylo řečeno výše, druhá část sborníku se skládá ze dvou kapitol. První z nich představuje příspěvek Oldřicha Mesároše *Změny světového obchodu v 90. letech*. Nedo- statkem této stati, která jinak obsahuje celou řadu zajímavých údajů a postřehů, je především dost teovitý charakter. Tato teovitost je dále zesilována tím, že jsou přímo do textu vkládány různé, někdy příliš dlouhé metodologické poznámky.⁶ Konzistentnosti výkladu by rovněž prospělo, kdyby byla na některých místech zřetelněji a explicitněji naznačena vzájemná souvislost jednotlivých probíraných tematických okruhů.⁷ Z vlastní bohaté zkušenosti dobře vím, že vytvářet analytické texty na základě často velmi nepřehledné „tříš- tě“ údajů o zahraničním obchodu je obtížným a nezáviděníhodným úkolem. Nehledě na svá kritická slova jsem tedy přesvědčen o tom, že si uvedený příspěvek zaslouží ocenění za značnou šíři svého záběru.

Autory další kapitoly druhé části sborníku s názvem *Mezinárodní pohyb kapitálu s dů- razem na přímé zahraniční investice* jsou Emilie Kalínská a Rudolf Olšovský.⁸ Jejich pří- spěvek se vyznačuje čtivým stylem a jasnou výkladovou linií. I zde je však třeba vyslovit určitou výhradu vůči metodě výkladu, neboť by bylo zřejmě lepší a pro čtenáře přehled- nější, kdyby autoři nejdříve provedli jasnou typologii jednotlivých druhů kapitálu s vy- svvětlením jejich podstaty a rozdílů mezi nimi a teprve potom přistoupili k výkladu o vý- voji jejich mezinárodních toků.

Ke kladům uvedeného textu patří např. to, že si všímá rovněž *odlivu kapitálu* ve vzta- zích mezi státy, neboť běžné analýzy se většinou zabývají pouze jednou stranou kapitálo- vých toků, a to přílivy.⁹ Na závěr svého příspěvku se autoři dost podrobně zabývají toky přímých zahraničních investic ve vztahu k České republice.

Třetí část recenzované publikace přechází do roviny teritoriální analýzy světové ekono- miky. Jako první přichází na řadu segment vyspělých tržních ekonomik, jehož analýza je ve sborníku podána ve třech kapitolách. Příspěvek Pavla Neumanna má název *Ekonomic- ký vývoj USA ve druhé polovině 90. let*. Jeho text se však neomezuje pouze na toto obdo- bí, ale přináší rovněž krátkou rekapitulaci vývoje americké ekonomiky od druhé světové války, který tvořil východisko k vývoji v posledním desetiletí minulého století. Reálný vý- voj americké ekonomiky autor analyzuje vždy v souvislosti s ekonomickou politikou pří- slušné administrativy. Při srovnání hospodářské politiky B. Clintona a G. W. Bushe do- spívá k závěru, že mezi nimi sice pochopitelně existují četné rozdíly (demokraté kladli důraz na podporu vzdělání a na zmírňování sociálních rozdílů, zatímco prioritou republi- kánů je zase snižování daní a deregulace), avšak tyto rozdíly nemají takovou povahu, aby mohly kvalitativním způsobem změnit ekonomický vývoj.

Ve své stati se P. Neumann zabývá též problematikou tzv. nové ekonomiky, objevující se v USA v průběhu 90. let. Tento fenomén, jenž je v jeho podání především důsledkem tzv. nového paradigmatu v americkém hospodářství, však chápe poněkud jinak než A. Ho- lub, dalo by se říci, že více v institucionální rovině a v podstatě jako specificky americkou záležitost. Ekonomické trendy, které stojí u základů uvedeného jevu, prý: „*Souvisejí jed- nak s mimořádnými vnitřními podmínkami USA; formování nové ekonomiky je však nepo- chybně ovlivněno i globální situací, kdy Spojené státy fungují jako vedoucí země světové ekonomiky s neobyčejně silnou pozicí dovolující další vnější expanzi na základě zmíně- ných vnitřních změn.*“¹⁰

Neumannův text je napsán velmi svižným, přehledným a pregnantním stylem. Přináší řadu zajímavých informací a námětů k dalšímu přemýšlení, vyplývajících z jeho analytických částí.

Další kapitola, jejímž autorem je Luděk Toman, je nazvána *Japonský stagnační a recesní vývoj v 90. letech*. Autor tohoto velmi zdařilého příspěvku hned v úvodu konstatuje, že v tomto desetiletí japonská ekonomika „poprvé po čtyřech dekádách nepřerušeno, stabilního růstu,... zaznamenala stagnační a recesní vývoj“.¹¹ Tento vývoj se přitom odehrával na pozadí zásadního strategického manévrování japonské ekonomické politiky, vynuceného především vnějšími tlaky. Spočíval v přechodu od strategie růstu taženého exportem ke strategii růstu taženého domácí poptávkou a zřejmě byl do velké míry jeho průvodním jevem, byť určitou roli samozřejmě hrály vnější okolnosti (zejména asijská krize ve druhé polovině 90. let).¹² Tato změna hospodářskopolitického paradigmatu byla spojena se sérií liberalizačních kroků, jejichž cílem bylo usnadnit přístup na japonský trh, a s rozsáhlou deregulací japonského ekonomického systému.

Na ekonomických potížích Japonska v 90. letech 20. století se pravděpodobně dost výraznou měrou podepsalo selhání bankovního sektoru, způsobené tím, že „bankovní management nebyl nucen k dostatečně efektivnímu chování“.¹³ To mělo za následek oslabení efektivnosti řízení podniků, na něž ve změněných podmínkách již nevykonávala tak silný a bezprostřední disciplinující vliv konkurence na světových trzích. Přitom v důsledku nedostatečné rozvinutosti kapitálových trhů japonské korporace byly až do 90. let „mnohem závislejší na bankách, než jak to bylo běžné v jiných ekonomických modelech“.¹⁴ V tomto směru lze vidět určitou analogii se situací v České republice.

Tomanova stať je velmi kompaktním textem, obsahujícím mnoho zajímavých úvah a námětů k dalším úvahám a diskuzím. Ve svém výkladu důsledně sleduje určitou danou linii a odlišuje podstatné od méně důležitého, a proto dospívá k celé řadě zajímavých závěrů.

Posledním příspěvkem náležejícím do třetí části sborníku je stať Antonína Brůžka s názvem *Příprava realizace Evropské měnové unie a společné měny euro*. Na rozdíl od předcházejících dvou příspěvků se vůbec nezabývá reálně ekonomickým vývojem v členských státech EU, ale je zaměřena výlučně na oblast měnové integrace v EU, včetně některých jejích teoretických aspektů. Velmi zajímavá je stručná historická rekapitulace pokusů o vytvoření měnové unie v minulosti, která ukazuje, že myšlenka měnové integrace není zcela nová, avšak zároveň je třeba dodat, že všechny tyto pokusy se od projektu evropské měnové unie kvalitativně lišily. Přínosný je rovněž nástin teorie optimální měnové oblasti, která stála u základů koncepce evropské měnové unie.

Brůžkův text je značně instruktivní a přináší celou řadu užitečných poznatků.¹⁵ S výjimkou pasáží věnovaných obecné charakteristice hospodářské a měnové unie a teorii optimální měnové oblasti má však především popisný charakter. Část zabývající se důsledky evropské měnové integrace pro Českou republiku je zřejmě až příliš stručná a vůbec se nezabývá možnými riziky, spojenými s předčasným přijetím eura či se snahou o příliš rychlé naplnění konvergenčních kritérií.

Čtvrtá část recenzovaného sborníku je totožná s příspěvkem Lenky Adamcové, nazvaným *Rozvojové země ve světové ekonomice v 90. letech* (nejrozsáhlejší část publikace). V úvodu své stati autorka naznačuje alternativní možnosti vymezení pojmu rozvojová ekonomika (koncepce beroucí v úvahu pouze ekonomickou úroveň versus koncepce přihlížející též k určitým politickým a sociálně-ekonomickým faktorům). V dalším výkladu se pak zaměřuje na vývoj postavení rozvojového světa jako celku ve světovém hospodářství v 90. letech. Toto desetiletí je z hlediska uvedeného segmentu světové ekonomiky možné považovat za poměrně úspěšné, neboť byl zaznamenán průměrný roční ekonomický růst přesahující 5 %.

Uvedený vývoj se odehrával na pozadí celkově změněných podmínek ve světové ekonomice, což mělo pro rozvojové země dost výrazné důsledky: „Proces globalizace ve svě-

tové měřítu prováděný rozsáhlou liberalizací na jedné straně uvolňoval prostor pro rozšiřování výroby, obchodu a zejména pro mezinárodní pohyb kapitálu, ale na druhé straně vytvářel zejména v RE [rozvojových ekonomikách – pozn. recenzenta] podmínky pro vznik nepředvídaných poruch a krizových poklesů. Tento proces významně ovlivnil vývoj hlavních segmentů světového hospodářství, ale výrazněji v RE a TE [tranzitivních ekonomikách – pozn. recenzenta].“¹⁶ Tyto poruchy ovšem měly rovněž určité, někdy velmi dramatické sociálně-ekonomické důsledky, které vedly k prudkému nárůstu bídy a dalších sociálních problémů v celé řadě rozvojových zemí a některé z nich dokonce uvrhly do úpadku a do chaosu. Liberalizační vlna 90. let tedy pro rozvojový svět měla – obecně řečeno – značně rozporné důsledky.

V další části svého příspěvku L. Adamcová přechází od celkového pohledu na rozvojový svět k analýze vývoje v jeho jednotlivých součástech, konkrétně v Latinské Americe, v Africe a v Asii. Příspěvek o Asii je však očividně nedokončený, neboť zde úplně chybí jakékoli závěry a uvedený výklad je ve srovnání s předcházejícími částmi velmi stručný.¹⁷ Poslední část této kapitoly je věnována výkladu o vývoji českého zahraničního obchodu s rozvojovými zeměmi během 90. let.¹⁸

Poslední (pátá) část recenzované publikace, složená ze tří příspěvků, se zabývá transformací zemí střední a východní Evropy v 90. letech a celkovým ekonomickým vývojem v tomto regionu. Jako první je uveden příspěvek Vlasty Adámkové *Transformace centrálně plánovaných ekonomik střední a východní Evropy na tržní ekonomiku*. Tato stať je napsána velmi pregnantním a přitom čtivým stylem a přináší mnoho zajímavých postřehů i informací. Určité výhrady je však možné mít vůči její struktuře. Podle mého názoru by bylo mnohem adekvátnější, kdyby byla druhá, teoreticky laděná část zařazena před první část, která má v podstatě deskriptivní charakter (popis jednotlivých integračních a kooperačních snah v regionu střední a východní Evropy). Pochopitelně by to vyžadovalo zahrnutí sumarizujícího textu uvedeného nyní pod písmenem A v první části do teoretického textu, jenž je nyní uveden jako druhá část.

Na druhé, teoreticky pojaté části textu V. Adámkové je třeba především ocenit, že se snaží komplex transformčních kroků vidět v souvislosti s institucionální stránkou ekonomických jevů: „*Definování institucionálních struktur jakožto nezbytné podmínky fungování trhu, resp. tržní ekonomiky, začíná od nejobecnějšího rámce daného legislativou, ústavou počínaje, zákony upravujícími jednotlivé oblasti života včetně ekonomické, přes normy, předpisy, rozličné instituce, smluvní vztahy a různými formálními i neformálními vztahy a vazbami konče. Trh sám o sobě je abstraktní pojem. Aby mohl plnit své funkce, musí být do těchto institucionálních struktur vložen a jimi zarámován.*“¹⁹ Přitom podceňování institucionální stránky transformace je v České republice i v dalších zemích, které tímto procesem prošly, zdrojem značných obtíží, jež mj. podvazují výkonnost uvedených ekonomik.

Další kapitolu páté části sborníku tvoří stať Karla Zemana *Transformace ekonomik zemí střední a východní Evropy k tržnímu systému* (tedy název, který vlastně jinými slovy opisuje název předcházející kapitoly). Tento text je navíc doplněn vlastní tabulkovou přílohou (vedle tabulkové přílohy pro celou publikaci uveřejněné na konci). Uvedený příspěvek se snaží ve velmi hutné a sevřené podobě shrnout výchozí podmínky, průběh a výsledky transformačního procesu, což se mu do velké míry daří. Cenou za příliš velkou hutnost textu je však často poněkud zkratkovité vyjadřování, které snižuje jeho čtivost. Vhodnější by v některých případech byl propracovanější styl, který by prezentované myšlenky „oděhl“ do atraktivnější formy. Tato poznámka se týká vět jako např.: „*Růst míry mzdové diferenciací a míry nezaměstnanosti vytváří nebezpečí růstu míry chudoby.*“²⁰ Či: „*Vybavenost ostatních asociovaných zemí je na počátku transformace hodnocena jako nízká.*“²¹ (Proč ne prostě „byla nízká“?)

S většinou závěrů, k nimž K. Zeman ve své stati dospívá, je možné souhlasit. Za zmínku stojí např. jeho kritika hospodářské politiky jednostranně zdůrazňující makroekonomickou

mickou stabilizaci na úkor všech ostatních priorit: „Zkušenosti s transformačním procesem některých zemí (například České republiky) ale ukazují, že jednostranné soustředění na makroekonomickou stabilizaci sice vytváří podmínky pro razantní snižování dynamiky inflace, ale výrazně oslabuje ekonomický růst. Tento vývoj zpomaluje konvergenční proces (jak z hlediska dosaženého stupně ekonomického rozvoje, tak z hlediska potřebné transformace struktury ekonomiky).“²²

Poslední kapitola publikace tvoří příspěvek Emilie Kalínské *Proces formování fungující tržní ekonomiky v kandidátských zemích střední a východní Evropy*. Celá první část tohoto textu představuje vlastně určitou interpretaci jednoho pramene, kterým je *Transition Report 2000*, vydaný *Evropskou bankou pro obnovu a rozvoj (EBRD)*. Tento materiál hodnotí úspěšnost transformačního procesu v deseti kandidátských zemích střední a východní Evropy, a to na základě pokroku dosaženého v následujících oblastech: privatizace, restrukturalizace a řízení podniků, liberalizace cen, liberalizace zahraničního obchodu, politika ochrany hospodářské soutěže, reforma bankovní soustavy, liberalizace trhu cenných papírů a nebankovních finančních institucí. Druhá část textu se zamýšlí nad makroekonomickým vývojem v souvislosti s výchozími podmínkami a s uplatněným přístupem k transformaci.

Recenzovaná publikace celkově nepřekračuje úroveň sborníku, sestaveného z různých textů. K dost výraznému tematickému překrývání přitom dochází především v páté části, zatímco nestejným úhlem pohledu jednotlivých příspěvků na probíranou problematiku je poznamenána především třetí část. Celkový dojem z publikace kazí řada překlepů a dalších formálních nedostatků, které se v textu porůznu vyskytují (na některé z nich je v recenzi poukázáno).

Autorům jednotlivých příspěvků a především editorovi celé publikace je nutné doporučit, aby před tím, než budou tyto texty znovu publikovány v připravované čítance z oblasti světové ekonomiky, jim ještě věnovali dost výraznou redakční, ale v některých případech rovněž obsahovou pozornost.

Nehledě na výše uvedenou kritiku však recenzovaná publikace obsahuje některé příspěvky, jejichž prostudování čtenáře výrazně obohatí o nové poznatky a podnítí k dalšímu promýšlení dané problematiky a ke studiu pramenů. Seznámení se s nimi je tedy možné doporučit jak odborníkům, tak studentům, ale rovněž i zájemcům o obor světová ekonomika z řad širší veřejnosti. O které stati především jde, je – myslím – z této recenze patrné.

Jan Hřích

¹ Viz Holub, Alois a kol.: *Metamorfóza světové ekonomiky na sklonku 20. století a její výhled*. 1. vydání. Praha: Oeconomica, 2002, s. 5.

² „Dvojitá povaha týmové výzkumné práce a vysokoškolského učebního textu (čítanky) se projevuje v obsahu i ve formě tohoto textu.“ – Tamtéž, s. 5.

³ Viz tamtéž. Toto rozdělení však bohužel není nijak naznačeno v samotném obsahu publikace.

⁴ Mnohé napovídají již samy názvy zmíněných příspěvků: *Transformace centrálně plánovaných ekonomik střední a východní Evropy na tržní ekonomiku* (V. Adámková), *Transformace ekonomik zemí střední a východní Evropy k tržnímu systému* (K. Zeman), *Proces formování fungující tržní ekonomiky v kandidátských zemích střední a východní Evropy* (E. Kalínská).

⁵ Holub, Alois a kol.: cit. dílo, s. 9.

⁶ Viz např. výklad o definici služeb a jejich typologii na straně 43–44, který byl navíc již „nakousnut“ na straně 36.

⁷ Viz např. „prudký“ přechod od výkladu o vývoji mnohostranných jednání v rámci Světové obchodní organizace (WTO) k objasnování metodiky vykazování údajů o vývoji mezinárodního obchodu se zbožím a se službami na straně 36 či „skokový“ přechod od zbožových struktur k výkladu o vývoji světových cen na straně 42 bez patřičného uvození a naznačení souvislostí.

⁸ Rudolf Olšovský je ředitelem odboru platební bilance ČNB. Viz Holub, Alois a kol.: cit. dílo, s. 61.

⁹ Viz tamtéž, s. 67.

¹⁰ Tamtéž, s. 86.

¹¹ Tamtéž, s. 97.

RECENZE

¹² Viz tamtéž, s. 97.

¹³ Tamtéž, s. 104.

¹⁴ Tamtéž, s. 107.

¹⁵ Na straně 119 se však „vloudil“ nepříjemný překlep, neboť „summit Evropské rady v Haagu“ se nekonal v roce 1979, ale v roce 1969.

¹⁶ Holub, Alois a kol.: cit. dílo, s. 135.

¹⁷ Viz tamtéž, s. 152–153 (např. výklad o Africe přitom zabírá více než pět stran).

¹⁸ Na straně 154 jsou uvedena vzájemně rozporná tvrzení. Ve druhém odstavci je totiž napsáno: „Podíl RE se vyznačoval odlišnými tendencemi ve vývozu a dovozu. Podíl českého vývozu do RE klesal. V českém dovozu se však podíl RE (hlavně díky liberalizačním opatřením) postupně zvyšoval.“ Ve čtvrtém odstavci je však konstatováno: „Pokles podílu RE na vývozu i dovozu České republiky byl platný (?) již od začátku 90. let.“ Obě tvrzení navíc nejsou příliš v souladu s údaji uvedenými v tabulce 5 na straně 155, podle nichž oba podíly během 90. let spíše kolísaly.

¹⁹ Holub, Alois a kol.: cit. dílo, s. 185.

²⁰ Tamtéž, s. 197.

²¹ Tamtéž, s. 193.

²² Tamtéž, s. 199.